

Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Ortadoğu Merkezli Doğu Akdeniz Politikaları “Kıbrıs Çatışması ve Libya Mutabakatı”

Middle Eastern Centred Eastern Mediterranean Policies of Regional and Global Actors “Cyprus Conflict and Libya Consensus”

Prof. Dr. Murat ERCAN*- Mehmet Can KILINÇ**

Başvuru Tarihi: 30.05.2020

Kabul Tarihi: 27.07.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Doğu Akdeniz, zengin enerji kaynaklarının tespit edilmesiyle birlikte bölgesel ve küresel güçler açısından önemli bir coğrafya haline dönüşmüştür. Bugün söz konusu coğrafyada küresel ve bölgesel aktörler faaliyetlerini sürdürmektedir. 2000’li yıllardan itibaren bölgede Kıbrıs Adası önemini ikiye katlayarak küresel ve bölgesel güçlerin Ortadoğu’dan Doğu Akdeniz’e açılan kapısı konumuna gelmiştir. Özellikle Kıbrıs Rum Yönetimi, adadaki Türkleri yok sayarak kendini adanın tek temsilcisi ilan etmiş ve pek çok devlet ve uluslararası şirketlerle bölgede arama ve sondaj çalışmaları yapılabilmesi için ikili anlaşmalar yapmıştır. Uluslararası hukuka aykırı akdedilen bu anlaşmalar ile KRY, adanın etrafını parsellemiş ve uluslararası küresel enerji şirketlerini bölgeye davet ederek parsellere ayrılan bölgelerde faaliyet yapmaları adına bu şirketlere ruhsatlar vermiştir. KRY’nin bu girişimleri karşısında Türkiye ve KKTC uzun bir süre uluslararası hukuku dile getirerek itirazda bulunmuşlardır. İtirazlarla bir sonuç alamayan Türkiye ve KKTC, bölgedeki oyunları bozma adına önemli politik hamlelerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda Türkiye, Doğu Akdeniz bölgesinde ABD ve AB tarafından uygulanan yalnızlaştırma politikasını sekteye uğratmak için “Mavi Vatan” anlayışını düstur edinerek Moskova, Tahran ve Pekin yönetiminin desteğini almak için ittifak oluşturmaya çalışmaktadır. Mamafih Doğu Akdeniz bölgesinde tespit edilen enerji kaynakları ve Ortadoğu coğrafyasında yaşanan çatışmalar “düşmanımın düşmanı dostumdur” ittifaklarının doğmasına yol açmıştır. Fakat oluşturulan bu ittifaklar hem Ortadoğu hem de Doğu Akdeniz’de çatışmaları şiddetlendirmektedir. Bilhassa Ortadoğu’dan Doğu Akdeniz bölgesine tevârüs eden enerji, egemenlik ve hukuk oyunları ile senaryoları yeniden şekillenen dünya düzenindeki açmazları ortaya çıkarmaktadır. “Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Ortadoğu Merkezli Doğu Akdeniz Politikaları Kıbrıs Çatışması ve Libya Mutabakatı” başlıklı bu çalışmada, bölgesel ve küresel güçlerin Ortadoğu’dan başlayan ve Doğu Akdeniz’e uzanan enerji, egemenlik ve hukuk mücadelesi analiz edilmektedir. Akabinde de küresel ve bölgesel güçlerin Doğu Akdeniz’deki rekabet sahası Kıbrıs politikaları ortaya konmaktadır. Ayrıca çalışmada Türkiye’nin bölgedeki dengeleri değiştiren ve bölgedeki siyasete yön veren Kıbrıs politikası ve hamleleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Enerji Kaynakları, Kıbrıs Çatışması, Libya Mutabakatı

* Anadolu Üniversitesi, İİBF, muratercan@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1315-9200

** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü YL Öğrencisi., mehmetcan.kilnnc@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2536-5458

Abstract

With the determination of rich energy resources, the East Mediterranean has become an important geography for regional and global powers. Today, global and regional actors continue their activities in there. By the 2000s, Cyprus Island has doubled its importance in the region and has become the gate of global and regional powers opening from the Middle East to the East Mediterranean. In particular, the Greek Cypriot Administration (GCA) declared itself the only representative of the island, ignoring the Turks on the island and made bilateral agreements with many governments and international companies to conduct exploration and drilling works in the region. With these agreements concluded in violation of international law, GCA has parcelled the island and invited international global energy companies to the region, giving licenses to them to operate. GCA is a long time in the face of these initiatives Turkey and the Cyprus Turkish Administration (CTA) have objected according to international law. Objection of Turkey and the CTA cannot get a result, they have made important moves on behalf of breaking the political game in the region. In this regard, Turkey, the Eastern Mediterranean region, the United States and to disrupt the while isolating the policies implemented by the EU "Blue Homeland" concept is thought Pursuing Moscow, Tehran and is trying to form alliances to get the support of the Beijing government. However, the energy sources identified in the Eastern Mediterranean region and the conflicts in the Middle East geography have led to the emergence of alliances of "my enemy's' enemy is my friend". However, these alliances have intensified conflicts in both the Middle East and the Eastern Mediterranean. Especially the energy, sovereignty and legal games that are inherited from the Middle East to the Eastern Mediterranean region reveal the dilemmas in the world order, whose scenarios have been reshaped. In this study titled "Central and Eastern Mediterranean Policies of Regional and Global Actors Cyprus Conflict and Libya Consensus", the energy, sovereignty and legal struggle of regional and global powers starting from the Middle East and extending to the Eastern Mediterranean are analysed. Subsequently, the competition field of the global and regional powers in the Eastern Mediterranean Cyprus policies are introduced. In addition, work on changing balance in the region and that Turkey's Cyprus policy directions are discussed politics in the region and moves.

Keywords: Eastern Mediterranean, Energy Resources, Cyprus Conflict, Libya Consensus

Giriş

21. Yüzyıl küreselleşmenin tüm dünyayı tam anlamıyla etkisi ile çevrelediği bir dönem olmuştur. Bu dönem içerisinde dünyanın başta enerji kaynakları olmak üzere, iktisadi anlamda değeri olan her türlü doğal kaynakları bölgesel ve küresel güçlerin destgâh-ı dünya konusu olmaktadır. Çünkü içerisinde yaşadığımız bu dönemde zengin enerji kaynaklarının bulunduğu coğrafyalarda bilhassa ABD, Çin, Rusya ve Avrupa Birliği'nin (Almanya-Fransa) politikalarının arttığı görülmektedir. Mamafih büyük güçlerin enerji alanındaki politikaları aralarındaki çatışmaları şiddetlendirirken Doğu Akdeniz ve Ortadoğu ülkelerinde içerisinden çıkılamayacak sorunları da beraberinde getirmiştir. Bilhassa Arap Baharı ile Ortadoğu'da baş gösteren içtimai olaylar bölgede dengelerin değişmesine saik olurken, Yeni Dünya düzeninin nereye gittiği ve hangi ülkenin ne yaptığı ve ortaya çıkan yeni politikaların nasıl etkileneceği? Gibi soruları da beraberinde getirmiştir. Fakat son dönemde çatışma alanlarında meydana gelen siyasi ve ekonomik gelişmeler bazı soruların yanıt bulmasını muğlak kılmaktadır.

Bu dönemde mütenasip biçimde gerek Ortadoğu gerekse Doğu Akdeniz bölgesinde güç mücadelesi veren bölgesel ve küresel güçler soruların muğlak kalmasının önüne geçerek sürdürdükleri mücadele ile uluslararası konjonktüre yeniden ivme kazandırmaya başlamıştır. Özellikle Ortadoğu'dan Doğu Akdeniz'e uzanan aralarındaki mücadelelerde bariz biçimde "Küçük Soğuk Savaş" ilişkisi yürütmektedirler. Hülasa Ortadoğu ülkelerinde diktatör rejimlerin devrilmesiyle ortaya çıkan güç boşluğundan yararlanan terör örgütlerinin enerji arz ve güvenliğini tehlikeye atması sonucunda bölgedeki politikalar değişime uğramış, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Adası kıta sahanlığında tespit edilen hidrokarbon enerji kaynaklarının çıkarılması Ortadoğu bölgesinin güvenliği

ile iç içe geçmiştir. Bugün Ortadoğu denkleminde yaşanan ufak bir çatışmanın etkisi küresel ve bölgesel güçlerin Doğu Akdeniz bölgesindeki faaliyetlerinde tedirginliğe saik olmaktadır. Bilhassa son dönemlerde AB ve ABD'nin desteğini arkasına alan GKRY Doğu Akdeniz bölgesinde ve Kıbrıs kıta sahanlığı içerisinde ilan ettiği parsellerde hukuksuz biçimde yabancı şirketlere ruhsat vermektedir. Ayrıca Türkiye ve KKTC'nin bölge üzerindeki egemenlik haklarını da yok saymaktadırlar. Mamafih ABD ve Batılı ülkeler Türkiye'nin Ortadoğu ve Doğu Akdeniz bölgesinde Rusya ve Çin ile oluşturabileceği stratejik ortaklığı göz ardı ederek Yunanistan, Mısır, İsrail ve GKRY'nin oluşturduğu şer ittifakına karşı açık destek vermektedir. ABD artan küreselleşmenin nimetlerinden en fazla zarar gören devlet olarak çıkmasına rağmen kendisini bilhassa tek kutuplu sistemin politika belirleyicisi olarak görmeye devam etmektedir. Fakat atladığı en önemli husus müttefiki Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de gösterdiği varlık mücadelesinde, AB tarafından yürütülen yalnızlaştırma politikasına karşı sessiz kalması olmuştur. Çünkü önümüzdeki yıllarda dünya siyaseti Doğu Akdeniz bölgesi üzerindeki varlık mücadelesinde güçlü çıkan devletler tarafından yönetilecektir. Burada önemli olan husus Türkiye'nin hem Kıbrıs hem de Doğu Akdeniz bölgesinde sahip olduğu kıta sahanlığı ve bölge ülkeleriyle imzaladığı Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırılması anlaşmalarıyla aktör devlet olarak politika belirleyici ülke konumuna gelmesidir. Hülasa Türkiye ve Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında imzalanan Mutabakat Muhtırası sonrasında Doğu Akdeniz bölgesindeki kıta sahanlığına vuzuh getirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji, egemenlik ve hukuk mücadelesinde AB, ABD ve bölge ülkeleri tarafından kendisine kurulan oyunları zail ederken Rusya ve Çin gibi 21. yüzyılın yükselen güçlerinden büyük destek almaktadır. Nitekim Ortadoğu bölgesinde oluşan meşakkatli durum kısa süre içerisinde Doğu Akdeniz'e tevarüs edecek bölge denklemleri içerisinde çıkılmayacak bir hal almaya başlayacaktır. Bu noktada Türkiye Doğu Akdeniz bölgesindeki faaliyetlerini engelleme girişiminde bulunan hem AB hem de ABD karşı müsamaha göstermemeli bölgesel çıkarları için mütenasip politikalar izlemelidir. Bu doğrultuda Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Ortadoğu Merkezli Doğu Akdeniz Politikaları "Kıbrıs Çatışması ve Libya Mutabakatı" adlı çalışmada günümüz dünyasının çatışma alanları haline gelen Ortadoğu denklemine politikalar yürüten bölgesel ve küresel güçlerin yeni çatışma alanı olan Doğu Akdeniz bölgesinde aralarındaki mücadeleleri ve bölgesel stratejileri analiz edilecektir.

Bölgesel ve Küresel Güçlerin Yeni Rekabet Alanı Doğu Akdeniz

Ortadoğu coğrafyası tarihin başlangıcından günümüze kadar uzanan süreç içerisinde büyük işgaller, savaşlar, politik ve dini anlaşmazlıkların meydana geldiği coğrafya olarak günümüze tevarus etmiştir. Bugün Arap devletlerinde yaşanan iç karışıklık nedeniyle bölgesel ve küresel aktörlerin çıkar politikaları nedeniyle Ortadoğu dünya üzerinde en istikrarsız bölge konumuna dönüştürülmüştür. Fakat Ortadoğu her ne kadar istikrarsız bir bölge konumunda dahi olsa dünya üzerinde bulunan bölgesel aktörlerin rekabet ve çekişme alanı haline gelmektedir. Ortadoğu'da yaşanan kargaşaları fırsat bilen aktörler bölgenin hem petrol hem de doğalgaz kaynakları ile doğrudan ilgilenirken aynı zamanda bölge üzerinden güç gösterisi sergilemektedir. Ortadoğu coğrafyasında verimli petrol kaynaklarının bulunması sonucunda bölgesel ve küresel aktörler, bölge ile yakından ilgilenmiş yer altı ve yerüstü zenginliklerinden faydalanmak amacıyla ticari açıdan önemli konumda bulunan geçiş güzergâhlarına hâkim olmak düşüncesiyle Ortadoğu coğrafyasında büyük güç mücadelesi vermiştir (Bigaç, 2019, s. 1). Nasıl 20. yüzyılın siyasal sistemi Ortadoğu'nun petrol ve doğalgazının üzerine inşa edildiyse, 21. yüzyılda oluşturulmaya çalışılan "Yeni Dünya Düzeni" Akdeniz ve Doğu Akdeniz egemenliği üzerine inşa edilmeye çalışılmaktadır. Çünkü Doğu Akdeniz, hem Ortadoğu'nun kritik kıyı şeridinde hâkimiyeti, hem geçiş yollarındaki pozisyonu, hem de bölgede bulunan enerji kaynakları açısından jeo-politik merkez konumuna dönüşmüştür. Dolayısıyla bugün Doğu Akdeniz, bölgesel ve küresel rekabetin merkezlerinden biri haline gelmiştir. Uzun bir süredir bölgesel ve küresel güçler bu bölgeye yatırım yapmaktadır. Bu güçler, bir taraftan doğalgaz arama faaliyetlerini devam ettirirken diğer taraftan da gözle görünür şekilde bölge üzerindeki askeri hareket alanlarını genişletmeye çalışmaktadır (Çakır, 2011, s.28-29).

Küresel ve bölgesel aktörlerin dünyanın “Kalpgahına (Doğu Akdeniz’e)” yönelmeleri 2000’li yılların hemen başında başlamıştır. Çünkü 2000’li yılların başlarında Doğu Akdeniz küresel ve bölgesel perspektiften bakıldığı zamanda ABD, Rusya, Çin ve AB’nin çıkarlarının bulunması nedeniyle uluslararası arenada sorun teşkil eden bölge statüsüne gelmiştir. Ayrıca bölge üzerinde her geçen gün yeni enerji sahalarının tespit edilmesi önemini artırmaktadır. Dolayısıyla yeni tespit edilen enerji sahaları petrol ve doğalgaz paylaşım alanlarını gündeme getirirken bölge üzerinde kıta sahanlığı bulunan ülkeler arasında deniz yetki alanları paylaşımı sorununu da beraberinde getirmiştir. Deniz yetki alanları paylaşımının gündeme gelmesi hem bölgesel aktörlerin hem de bölge üzerinde kıta sahanlığı bulunan ülkelerin aralarında çatışma çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu yüzden ki Doğu Akdeniz’de yapılan araştırmalar pek çok ülkenin iştahını kabartmış ve 2000’li yıllar itibariyle sadece enerji kaynakları çatışma alanına değil aynı zamanda da devletlerin iktisadi ve politik mücadele alanına dönüşmüştür (Kedikli ve Çağlayan, 2017, s. 124-125). Bu doğrultuda bir taraftan Doğu Akdeniz’e kıyaslı olan ülkeler bu jeopolitik ve jeostratejik handikapı kendi lehlerine çevirmeye çalışırken diğer taraftan da bölgeye kilometrelerce uzak ABD, Rusya, Çin ve Avrupa Birliği gibi küresel aktörler de Kıbrıs Adası etrafında yoğun enerji diplomasisi yürütmektedir. Büyük güçlerin bölgeye rotalarını çevirmiş olmalarının en önemli nedeni; AB doğalgaz ve enerji bakımında Rusya’ya bağımlıdır (Güneş ve Arslan, 2018, s. 32) Her ne kadar da Avrupa Birliği 20. yüzyılda Rusya olan bağımlılığı azaltabilmek için pek çok farklı politikayı geliştirmeye çalışmış olsa da başarılı olamamıştır. Aksine Avrupa Birliği’nin Rusya’ya olan bağımlılığı her geçen dönem artış göstermiştir. Doğu Akdeniz’de hidrokarbon enerji kaynaklarının keşif ve üretim faaliyetlerin artması ile birlikte AB’nin hem Rusya olan bağımlılığı azaltmak hem de artan enerji ihtiyacını karşılayabilmek için bölgeye olan hukuki, siyasi ve iktisadi açıdan ilgisi artırmıştır. Bu doğrultuda AB, GKRY ve Yunanistan’ın hakkaniyete uygun olmayan MEB iddialarının arkasında durmaktadır (Çaşın, 2019). Başka bir deyişle AB, Türkiye ve KKTC’yi baypas ederek birlik üyesi olan Yunanistan ve GKRY üzerinden bölgedeki egemenliğini artırma planları içerisinde. Öte yandan Rusya zaten asırlardır sıcak denizlere inerek bölgeye hâkim olmak istiyordu. Bu noktada Arap Baharı ve Suriye’deki iç savaş Rusya’ya bu fırsatı sunmuş ve Rusya Suriye’ye yardım bahanesi ile hem Ortadoğu hem de Doğu Akdeniz bölgesinde etkisini artırmıştır. Böylelikle Rusya Doğu Akdeniz’de egemenliğini pekiştirecek hem bölgedeki petrol ve doğalgaz kaynaklarına hâkim olabilecek hem de bölgedeki ticareti ve ticaret yolları üzerinde ki kontrolü sağlamış olacaktır.

Rusya ve stratejik ortağı Çin Doğu Akdeniz bölgesindeki hâkimiyetini genişletmek amacıyla Ortadoğu bölgeleri ile iyi ilişkiler geliştirerek Doğu Akdeniz bölgesinde arkasında terörden arındırılmış devletler bırakmak istemektedir. Doğu Akdeniz’in askeri ve ekonomik çıkarların birleştiği jeostratejik noktada bulunması Rusya ve Çin’in Ortadoğu ülkeleri üzerindeki politikalarını önemli derecede etkilemektedir. Suriye meselesinde Rusya’nın Esad rejimini desteklemesi bu duruma örnek teşkil eden bir gelişmedir. Rusya’nın bilhassa Suriye’deki askeri varlığıyla birlikte bölgedeki dengeleri etkileyebileceği görülmektedir. ABD açısından ise Doğu Akdeniz, bölgedeki çıkarları için stratejik bir coğrafi alan haline dönüşerek NATO’nun güney kanadının korunması açısından tarihi rol üstlenmeye başlamıştır.

Günümüzde Ortadoğu’da yaşanan hem Suriye iç savaşı ve artan terör faaliyetleri hem de İsrail- Filistin çatışmaları, Mısır ve Libya’nın geleceği ile enerji sahalarının kontrolü gibi problemleri konuları denklem içerisine dahil etmeden Rusya, ABD, AB ve Çin için Doğu Akdeniz bölgesinde politika geliştirilmesi ve hayata geçirilmesi engel teşkil etmektedir. Bilhassa Doğu Akdeniz bölgesi Rusya ve stratejik ortağı Çin’in menfaatleri açısından çok yönlü bir hal almıştır. Özellikle Soğuk savaş sonrasında ABD’nin süper güç olarak hâkimiyetini sürdürdüğü dönemde Rusya açısından Ortadoğu siyasetinde edindiği yeri koruyabilmesinin yolu Doğu Akdeniz bölgesinde varlık göstermekle sağlanacaktır. Bu bağlamda Doğu Akdeniz stratejileri Rusya için birinci öncelik haline gelmiş ve Suriye’deki askeri varlığı hayati önem taşımaya başlamıştır (Özdemir, 2010, s. 10). Rusya Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’daki varlığını pekiştirmek amacıyla ABD’nin Suriye ve Doğu Akdeniz’deki hareket alanını kısıtlayan “Erişime Kapatma/ Alandan Men Etme (A2AD) stratejisini son 3 yıldır uygulamaya koymuştur. Rusya’nın

stratejisine yönelik ABD menşeli “Institute For The Study Of War” adlı araştırma şirketinin hazırladığı rapora göre Rusya bu yöndeki araştırmalarını tamamlamış durumdadır. Matti Suomenaro ile Jennifer Cafarella imzasıyla ve ISW Rusya ekibinin desteğiyle hazırlanan raporda, Rusya gerek kendi hava savunma sistemini gerekse elektronik harp teknolojisini Suriye'ninkiyle artık tamamen entegre ederek bölgede uzun vadeli bir stratejik avantaj tesis edebilecek noktaya ulaşmaya çalışmaktadır (Özkan, 2018). Rusya'nın küresel ve bölgesel güçlerle olan ilişkileri Doğu Akdeniz açısından önem taşımaktadır. Bu perspektif doğrultusunda Rusya'nın geliştirdiği stratejilerinde küresel düzeyde ABD ve Avrupa'nın bölgesel düzeyde ise Türkiye, İran, İsrail, Yunanistan ve Mısır'ın politikaları önem arz etmeye başlamıştır. Nitekim ABD'nin gerek Ortadoğu gerekse Doğu Akdeniz bölgesinde etkisinin azalmasıyla birlikte Rusya için yeni fırsatlar doğmuştur. Bölgede küresel güç olarak etkisini sürdürmek açısından önem arz eden bu gelişmeyi Rusya stratejilerine endeksleyerek bölgeler üzerindeki gücünü arttırmaya çalışmaktadır. Bölgesel açıdan baktığımızda ise Suriye krizinde ortak hareket ettiği Türkiye ve ABD karşı koruma politikası yürüttüğü İran ile aynı doğrultuda hareket etmek Rusya için kritik yer tutmaktadır. Fakat bölgede kıta sahanlığına sahip olan Mısır ve İsrail ile iş birliğinde henüz istenilen seviyeye ulaşamaması Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarını sekteye uğratmaktadır. (Özdemir, 2010, s. 14).

Rusya ile müttefiki Çin'in Doğu Akdeniz bölgesindeki etkilerini arttırmak istemelerinin en önemli unsuru, dış politikalarını ve iktisadi durumlarını enerji sektörü üzerine inşa etmelerinden kaynaklanmaktadır. Çin'in küreselleşmenin etkisiyle elde ettiği iktisadi kalkınma ve teknolojisini geliştirmesi dünya üzerinde petrol ve doğalgaz ithal eden ülke statüsüne dönüşümünü sağlamıştır. Bu nedenden dolayı Çin gelişmiş sanayisine enerji tedarikini sağlamak için güvenli bölge ülke ülkeleri ile diyaloglarını arttırmaktadır. Enerji tedarikinin büyük bir kısmını Suudi Arabistan ile İrandan karşılayan Çin, ABD ve Suudi Arabistan arasındaki derin ilişkilerden dolayı enerji arz ve güvenliğinin tehlikeye girmesinden dolayı tedirgin olmaktadır. Ayrıca birinci önceliği enerji arzının tedarik edilmesi olan Çin Ortadoğu ve Doğu Akdeniz ülkelerinde bulunan zengin enerji kaynaklarına egemen olmak istemektedir. Rusya açısından ise iktisadi gelirlerinin %40'lık bir bölümü enerji sektörüne dayanırken Avrupa Birliği'nin doğalgaz ihtiyacının da %40'ını sağlayan ülke konumunda olması Doğu Akdeniz denklemine yer edinmesi gerçeğini gözler önüne sermektedir. AB üye ülkelerindeki siyasi etkinliğini sürdürmek isteyen Rusya aynı zamanda enerji verimliliğini ve hacmini genişletmek istemektedir. Bu yüzdendir ki başta AB olmak üzere birçok bölgedeki enerji pazarında tekel konumunu arttırarak devam etmek istemektedir. Rusya'nın enerji alanında tekeli eline almasının birinci önceliği de Doğu Akdeniz bölgesinin zengin enerji kaynaklarıdır. Çünkü Rusya'yı ekonomik açıdan etkilemek için ABD ve ortağı Suudi Arabistan petrol fiyatlarıyla oynayarak Rusya'nın gelişen ekonomisine darbe vurmaya çalışmaktadır. Ayrıca Güney Gaz Koridoru Doğu Akdeniz gazını Avrupa iç pazarına taşınması için önemli bir yol olmakla birlikte AB ülkelerinin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltması açısından oldukça önemlidir. Bu nedenden dolayı Rusya konumunu kaybetmemek ve Doğu Akdeniz'deki enerji pastasından dilimini almak için bölge ülkeleriyle ilişkilerini derinleştirmeye çalışmaktadır. Bu ilişkilerin yansımaları olarak Rus menşeli Novatek firmasının Lübnan'da Fransız Total ve İtalyan Eni şirketleriyle konsorsiyum kurması, bir başka Rus firması olan Lukoil ise Mısır'ın Zohr petrol sahasının bir bölümünü satın almıştır. Ayrıca Rusya, Suriye krizinde üstlendiği Beşar Esad rejimi yanlısı tutumu sayesinde Banyas'tan, Tartus'a kadar olan kıyı hattında 25 yıllık sondaj arama faaliyetlerini de elde etmiştir (Bayrak, 2019).

Doğu Akdeniz gazı üzerinde kurulan çıkar odaklı dengeler neticesinde ABD ve AB'nin desteklediği İsrail, Mısır, Yunanistan ve GKRY aralarında yaptıkları anlaşmalar ile Türkiye'yi denklem dışında tutmak istemektedirler. Şer odaklı politikalar ekseninde haklarını hukuki yollarda arayan Türkiye'nin, bölgeye petrol ve doğalgaz araması amacıyla sondaj gemilerini göndermesi ve haklarını savunması Kıbrıs Sorununu tekrar ön plana çıkarması sonucunda Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerde farklı noktalara taşınmıştır. Fakat Suriye krizinde Beşar Esad yanlısı tavrı ile Türkiye'nin karşısında olan Rusya'nın Doğu Akdeniz konusunda Türkiye ile nasıl bir ilişki bağlamı kuracağı ise belirsizlik içermektedir. Kıbrıs sorununun çözülmesi gerektiğini vurgulayan Türkiye

sorunun çözülmesi dâhilinde Kıbrıs Adası'nın NATO'nun bir parçası olabilme tehlikesi göz önüne alındığında çözüm yanlısı tavır bulunmayan Rusya'yı bir bakıma yine karşı taraflarda olma durumuna getirme olasılığı yüksektir. Çünkü Rusya GKRY'nin, Pofos ve Limasol limanlarını hem askeri hem de iktisadi amaçlarla kullanmaktadır. Bu yüzdendir ki Kıbrıs sorununun çözümlenerek NATO bloğuna eklenmesi Rusya'nın çıkarlarına ters düşmektedir (Özdemir, 2010, s. 14).

Yapılan yeni keşiflerle birlikte enerji geçiş kaynakları güzergâhı olmaktan çıkıp enerji kaynakları açısından verimli bölge haline gelen Doğu Akdeniz küresel ve bölgesel aktörlerin denkleme girmesiyle çok boyutlu enerji mücadelelerin yaşandığı çatışma alanı haline dönüşmüştür. Bölge üzerinde 122 trilyon metre küplük hidrokarbon rezervi olduğu tahmin edilmektedir. Sözü edilen doğal kaynaklara ulaşma istediğinde olan Çin ve Rusya bölgede ABD ve AB'nin kurduğu ittifaklar sonucunda Avrupa'nın gaz ihtiyacının büyük bir kısmının Doğu Akdeniz'den karşılanacağı için yaşanan gelişmelere sıcak bakmamaktadır. Bu bağlamda AB'nin Rus gazına olan ihtiyacının azalmasına engel olmak amacıyla Rusya, bölgedeki denklemlerde kendi çıkarlarını gözetmektedir. Bu noktada Türkiye ile Astana sürecinden itibaren gelişen ilişkilerini koruyan Rusya, bölgedeki denklemlerde Türkiye'nin menfaatlerine yakın stratejiler geliştirmektedir (Yorulmaz, 2020). Peki, Rusya, bölgede iyi ilişkiler yürüttüğü devletleri geride bırakarak bölge üzerindeki çıkarları gereği Türkiye'yi destekleyecek midir? Rusya-GKRY ilişkilerinin geleneksel olarak iyi ve güvenilir münasebetlere sahip olduğu bilinmektedir. Bunun en önemli nedeni Rusya'nın Balkanlardaki Slavlar gibi, Yunanlar ve Rumları da kendi kardeşleri olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı Rusya, GKRY'ni açık bir şekilde desteklemektedir. Çünkü Kıbrıs Adası jeostratejik konumu ve Jeoekonomik faydaları nedeniyle Rusya'nın dış politikasında önemli yer tutmaktadır. Yaşanılan çatışmalar nedeniyle Rusya'nın bölgedeki mevcudiyetinin ve etkisinin arttığı göz önünde bulundurulduğunda, GKRY, Rusya açısından vazgeçilmez bir ortak olarak görünse de Suriye krizinde ve Libya konusunda ortak hareket ettiği Türkiye, Rusya için bölge üzerindeki politikalarını gerçekleştirmek açısından yeni stratejik ortak konumuna gelmiştir. Çünkü ABD; İsrail, GKRY ve Yunanistan arasında işbirliği yapılmasını öngören “Doğu Akdeniz'de Güvenlik ve Enerji Ortaklığı” yasa tasarısıyla adadaki varlığını güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu Kapsamda Ortadoğu'daki üstünlüğü zedelenen ABD, hem İsrail hem de Yunanistan ve GKRY arasında enerji işbirliğini koordine edecek bir merkez kurmayı planlamaktadır. Üstelik gerçekleştirilmesi planlanan bu ortaklık projesi kapsamındaki yasa tasarısı GKRY'nin Rus gemilerine liman hizmetleri vermesinin yasaklanmasını da öngörmektedir. Rusya'nın çıkarlarına ters düşecek olan ABD destekli bu proje Rusya'nın GKRY ile olan ilişkilerini zedelerken Rusya açısından bölgedeki tek stratejik ortağın Türkiye Cumhuriyeti olduğunu kanıtlamaktadır (Ametbek, 2020).

Küresel ve bölgesel aktörlerin Doğu Akdeniz çıkmazına yönelmelerindeki en temel sebep zengin enerji kaynaklarına sahip olmak istemeleri sonucuna varılırken denklemde atılan en büyük husus Doğu Akdeniz'in kilidini açacak olan küresel güçlerin Ortadoğu denkleminde en büyük söz sahibi olacağıdır. AB'nin ise Ortadoğu denkleminde tutunamayarak aktör devlet olarak söz sahibi haline gelmesi açısından Doğu Akdeniz Jeopolitiği altın kaynak durumundayken Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltacak durumdan kurtulabilmesinin de tek alternatif noktasıdır. Bunun için Doğu Akdeniz çıkmazında keşfedilen ve keşfedilmeye devam eden enerji kaynaklarının AB tarafından olumlu bir şekilde kullanılması durumunda, Rusya'ya olan enerji bağımlılığı büyük ölçüde azalacaktır. Fakat Kıbrıs Adası'nı AB'nin çıkarları bakımından bütün olarak kabul etmesi ve enerji tedarikçisi olarak GKRY önemli bir devlet olarak görmesi durumunda birlik siyasetiyle içselleştirdiği ve stratejik alan haline getirdiği Kıbrıs politikasında denklemde istemediği Türkiye Cumhuriyeti'ni karşısına alacaktır. Aynı zamanda Rusya'da Doğu Akdeniz Jeopolitiğinde AB'nin faaliyetlerinden rahatsız olmaktadır. Çünkü AB'nin Doğu Akdeniz enerji kaynaklarını Avrupa pazarına taşıması ile Rus gazına olan bağımlılığın azalacağı düşüncesi Rusya'nın çıkarlarına ters düşmektedir (Birsell ve Duman, 2015, s. 8).

Çin Halk Cumhuriyeti ise Doğu Akdeniz ve Ortadoğu bölgesinde yaşanan çatışmalara barışçıl ve uzlaştırıcı politikalar ile yaklaşmış Türk tarafı ve Rum tarafı arasında yaşanan siyasi kriz ortamının da ikili diyalogların

geliştirilerek çözülmesi yönünde yapıcı tavsiyelerde bulunmaktadır. Nitekim Çin özellikle Doğu Akdeniz çıkmazında yaşanan krizler ve çatışma alanlarına ilişkin karar alırken BM kararlarına yakın politikalar yürütmektedir. Ayrıca uluslararası arenada stratejik işbirliği içinde olduğu Rusya'nın politikalarına yakın bir strateji geliştirmektedir. Fakat ABD'nin bölge ülkeleri ile kurduğu ilişkilerin gerisinde kalmamaya özen göstermeye çalışmaktadır. Bu perspektif doğrultusunda Çin, küresel güç olarak Ortadoğu denklemi ve Doğu Akdeniz çıkmazında görünürliğini ve etkisini arttırmaya başlamıştır.

Küresel ve Bölgesel Güçlerin Doğu Akdeniz'deki Egemenlik ve Enerji Alanındaki Rekabet Sahası “Kıbrıs”
Doğu Akdeniz çıkmazında Türkiye Cumhuriyeti ve KKTC'nin deniz yetki alanlarını hiçe sayarak tek taraflı adımlar atan Rumlar yeni bir tahrike yol açarak hukuksuz girişimlerine farklı boyut kazandırmıştır. Rum tarafı ABD'den aldığı destek sonucunda Doğu Akdeniz'de Türkiye Cumhuriyeti'nin kıta sahanlığı içerisinde bulunan 7. Blokta Fransız Total şirketi ve İtalyan Eni şirketlerinin hem doğalgaz hem de sondaj yapma faaliyetlerine karşı olumlu duruş sergilemiştir. GKRY bölge üzerinde hukuksuz yürüttüğü ilişkileri açıklamadan önce Doğu Akdeniz Denklemine eklenerek sondaj yapma ve doğalgaz arama faaliyetlerinde hangi şirketler bulunmaktadır? Doğu Akdeniz denklemine faaliyet gösteren başlıca şirketler arasında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), ABD'li Exxon Mobil ve Nobel, Fransız Total, İtalyan Eni, Güney Koreli Kogas, Katar Petroleum, İngiliz BG ile İsraili Delek ve Avner bulunmaktadır. Ayrıca bölgesel aktör olarak Ortadoğu coğrafyasında söz sahibi konumda bulunan Rusya, Suriye üzerindeki etkisinden faydalanarak Doğu Akdeniz çıkmazındaki ağırlığını korumak istemektedir. Doğu Akdeniz bölgesinde deniz yetki alanı bulunan devletlerin MEB tartışmaları devam ederken GKRY hukuksuz olarak nitelenen tek taraflı olarak 13 parselden oluşan alan ilan etmiş bununla yetinmeyerek, ilan ettiği 13 parseli uluslararası şirketlere hukuksuz biçimde lisanslandırmıştır. Bölge üzerinde gerçekleştirilen sondaj yapma ve doğalgaz arama faaliyetleri sonucunda yeni keşfedilen enerji kaynaklarının Doğu Akdeniz ve Kıbrıs kıta sahanlığı içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Doğu Akdeniz ve Kıbrıs kıta sahanlığı üzerinde dört önemli enerji havzası ortaya çıkmıştır. Bunlar: “Afrodit: Kıbrıs Adası'nın güneyindeki saha, Leviathan: Kıbrıs Adası ile İsrail arasında (Afrodit'in güneydoğusunda) kalan saha, Nil: Kıbrıs Adası ile Mısır arasında kalan saha, Herodot: Kıbrıs Adası ile Girit Adası'nın güneydoğusunda kalan sahadır” (Kedikli ve Çağlaya, 2017, s. 126)

Doğu Akdeniz bölgesi enerji paylaşımı çatışmalarının ortaya çıkacağı yeni adres olurken üzerinde durulması gereken en önemli husus Ortadoğu gibi zengin enerji kaynaklarına sahip olan bölgede terör faaliyetlerinin devam etmesi Doğu Akdeniz'e olan yakınlığı küresel aktörlerin politikalarını yeniden şekillendirirken anlaşmazlıkların çıkacağına da sinyallerini vermektedir. Yeni krizlere sebebiyet verecek olan olaylardan biriside GKRY tarafından ilan edilen Kıbrıs Adası'nın Güneyindeki MEB'de bulunan Afrodit sahasından çıkarılan doğalgazın, bölgesel aktör olarak bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin itirazlarına rağmen GKRY ile Mısır arasında Larnaka'da imzalanan anlaşma doğrultusunda denizaltından boru hattı ile Mısır'a taşınacağı hususu olmuştur. Ayrıca Anlaşma sırasında Avrupa Komisyonu Enerji Genel Müdürlüğü Temsilcisinin bulunması ve GKRY Enerji Bakanı Lakkotripis'in açıklamalarındaki asıl amacın Doğu Akdeniz gazının Mısır üzerinden Avrupa'ya taşınması olduğu ve buradan kazanç elde edecek ülkelerin Avrupalı devletler olacağı ortaya çıkmaktadır (Varlı, 2018).

Avrupa Birliği'nin şımarık çocuğu GKRY'nin Doğu Akdeniz MEB alanında petrol ve doğalgaz arama faaliyetleri amacıyla ABD-Teksas merkezli enerji şirketi Noble'ye verdiği ruhsat ile yaptığı araştırmalar sonucunda İsrail kıyısının ötesinde bulunan “*Tamar ve Leviathan*” sahalarında doğalgaz kaynaklarını tespit etmiştir (Özbek, 2018). Leviathan sahası Kıbrıs Adası ile İsrail arasında Afrodit'in güneydoğusunda kalan Hayfa'dan 130 kilometre açıkta bulunurken tespit edilen doğalgaz rezervinin 500 derinlikte olduğu saptanmıştır. Ayrıca Leviathan alanında tespit edilen dev doğalgaz rezervlerinin 622 milyar metreküp olduğu belirtilmekle birlikte Doğu Akdeniz bölgesindeki jeopolitik dengelerin oluşturulması açısından da dönüm noktası niteliğindedir (Can, 2019). Filistin topraklarını uluslararası hukukun gözü önünde işgal eden İsrail'in Leviathan enerji sahası içerisinde MEB bulunması bölge denklemine GKRY ve Mısır ile hareket etmeye başlamasını izleyen süreçte

Bölgenin küresel aktörü Türkiye Cumhuriyeti sondaj gemisi Yavuz'u, İsrail'in Leviathan sahasına yakın olan parsele intikal ettirmiştir. Bu adım Bölgesel ve küresel aktörleri rahatsız ederken Filistin topraklarında fiili işgallerini devam ettiren ve Doğu Akdeniz denklemine Türkiye Cumhuriyeti karşıtı politikalar izleyen işgalci İsrail'e karşı verilmiş en net cevap olmuştur. GKRY tarafı her ne kadar ortak parsellerde sadece kendilerine ait olan hakların mevcut olduğunu savunsa da Kıbrıs Adasının ortak sahibi olarak Türkiye'nin garantör devleti olduğu Kıbrıs Türklerinin de hakları bulunmaktadır. Bu karar ile Kıbrıs Adası üzerinde ılımlı politikalarını devam ettiren Türk tarafı ortak parselde tespit edilen doğal kaynaklardan her iki tarafında eşit gelir elde edeceğini Hem sürekli Demokrasi vurgusu yapan Avrupa Birliği'ne ve ABD'ye hem de uluslararası hukuk kurallarını hiçe sayan GKRY ve Yunanistan tarafına iletmiştir (Yeni Şafak, 2018). Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığından rahatsız olan bölge üzerinde hukuki açıdan hakkı bulunmayan AB, ülkemizin Yavuz sondaj gemisini bölgenin Güneyine gönderilmesini ve sondaj faaliyetlerini hedef alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs'ın kuzeydoğusunda hukuk dışı sondaj çalışmaları yürüttüğünü ifade ederek endişelendiklerini ve Kıbrıs'ın egemenlik haklarının ihlal edildiği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. AB'nin gerçeği yansıtmayan açıklamalarına karşılık Doğu Akdeniz'de Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku, hem Türkiye'nin egemenlik haklarını koruyacak çerçevede politika geliştirmeli hem de denge ve istikrar politikalarını uygulayarak hukuktan bahseden AB'ne Doğu Akdeniz'de kimin hak sahibi olduğunun cevabını hukuki çerçevede ortaya koymalıdır. Ayrıca AB, GKRY'nin Doğu Akdeniz üzerinde tek başına hiçbir yetkisi olmadığı halde Kıbrıs'ın bölgede tek temsilcisi gibi davranarak KKTC kıta sahanlığı içerisinde bulunan alanlarda ruhsat çıkarması ve petrol şirketlerine vermesinin önüne geçmemesi en büyük hukuksuzluktur. AB bununla yetinmeyerek sırf demokrasi vurgusunu ön plana çıkarmak amacıyla birlik bünyesine dâhil ettiği piyonu Yunanistan'ın, Libya kıta sahanlığına yönelik gerçekleştirdiği gaspı önlemelidir. Nitekim AB, Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik sert söylemlerde bulunmasına rağmen gerçek AB'nin deniz yetki alanlarının belirlenmesinde hiçbir yetkisinin olmadığıdır (TRT Haber, 2019). Aynı zamanda Doğu Akdeniz'de bulunan enerji sahaları bölgede gerçekleştirilen politikaları doğrudan etkilemeye devam ederken çatışma durumunun sonlandırılmadığı Ortadoğu denklemini ve dünya enerji tüketimde Üst sırada bulunan Avrupalı ülkeleri de etkilemektedir. Bu nedenle enerji kaynaklarına bağımlı hale gelen Avrupalı Devletlerin asıl amacı ise Türkiye Cumhuriyeti'nin denkleme girmesini engelleyerek Doğu Akdeniz gazını Avrupa'ya taşımaktır. Çünkü ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi'nin 2010 yılında yayınladığı raporda Doğu Akdeniz bölgesinde toplam değeri 3 trilyon dolar 60 milyar varil petrole eşdeğer zengin hidrokarbon rezervlerinin mevcut olduğu tespit edilmiş bu rakam Avrupalı devletlerin iştahını kabartmıştır. Yine aynı raporda Nil enerji sahasında Kıbrıs Adası ile Mısır arasında kalan bölgede 1,8 milyar varil ham petrol ile 6,3 trilyon metre küp doğalgaz ve 6 milyar varil sıvı doğalgaz olduğu belirtilmekteyken Kıbrıs Adası ile Girit Adası'nın güneydoğusunda kalan Heredot olarak nitelendirilen enerji sahasında 3,5 trilyon metre küplük doğalgaz rezervinin varlığından söz edilmektedir (Aksoy, 2016).

Bu bağlamda Doğu Akdeniz çıkmazında AB üyesi ülkelerin ve ABD'nin Rum tarafını destekleyen açıklamalarda bulunmaları ile çıkarlarını korumaya çalışmaları sonucunda KKTC garantör devleti olan bölgesel aktör Türkiye, Rusya ve Çin arasında var olan ilişkilerin güçlenmesini sağlamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti ısrarla AB, ABD ve Birleşmiş Milletler'e bölge üzerinde Rum tarafının hukuksuz girişimlerinin engellenmesi ve uzlaşma ile eşitliğe dayalı olacak biçimde ortak komite kurulması yönündeki düşüncelerini belirtmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ılımlı politikasına rağmen hem AB ve ABD hem de Birleşmiş Milletler, Rum tarafının hukuksuz girişimlerini engellemedikleri gibi uzlaşma ve ortak komite kurulması konusunda çaba göstermemiştir. AB, Türk tarafının ortak hareket edilmesi gerektiği düşüncesini dikkate almazken üstüne Rum tarafının uluslararası hukuku hiçe sayarak ilan ettiği MEB, AB'nin MEB'ine eklemeye çalışmaktadır. AB uygulamaya çalıştığı bu yöntem ile Doğu Akdeniz ve Ortadoğu denklemine söz sahibi olmak istemektedir. Eğer AB Doğu Akdeniz çıkmazında söz sahibi olmadığı halde Rum tarafı lehine destek olmaya kalkışırsa hukuken işgalci olarak nitelendirilecektir (Güler, 2019).

Mevcut kapasitesi ile çıkardığı doğal kaynakların pazarlanması noktasında sadece Mısır ve Lübnan'a ihraç edilebilen İsrail, AB ve ABD tarafından üretilen projelerde yer edinerek hem Avrupa piyasasına hem de küresel piyasalara yönelmek istemektedir. Bölge devletleri ve küresel aktörlerin (GKRY çıkarlarını koruma peşinde olan AB ve ABD) doğal kaynakların Avrupa iç pazarına taşınması için üç güzergâh mevcuttur. Bu üç güzergâh üzerinden Doğal kaynakların Avrupa pazarına taşınması amacıyla en ucuz ve en makul seçenek Türkiye Cumhuriyeti Üzerinden taşınması olarak görülmektedir. Çünkü bölgedeki doğalgazın Avrupa iç piyasasına girişinin en düşük maliyete sahip olan alternatif güzergâhı İsrail-Haifa-Ceyhan olarak düşünülmektedir. Ayrıca Mısır ve İsrail hükümetlerinin imzaladığı anlaşma ile Leviathan sahasından çıkan doğalgazın Mısır'daki LNG tesislerinde depolanması Mısır üzerinden de Avrupa piyasasına girişinin sağlanması ikinci seçenek olarak bekletilmektedir. Son seçenek olarak nitelenen AB ve ABD tarafından büyük destek bulan fakat hukuka aykırı nitelik taşıyan Doğu Akdeniz (East-Med) boru hattı projesi ile Yunanistan üzerinden doğalgazın Avrupa iç piyasasına ulaştırılmak istenmesidir. Günümüzde hem birliğin hem de bölgedeki devletlerin politikaları bu proje üzerinden temellenmektedir. Fakat projenin maliyetinin yüksek olması ve kıta sahanlığı tartışmaları projeyi tehlikeye atmaktadır. Yine de GKRY tarafının arkasında duran ABD ve AB'nin East-Med projesine destek vermesi İsrail, Yunanistan ve GKRY hükümetlerinin umutlarını korumasına sebebiyet vermektedir (Yorulmaz, 2019).

Doğu Akdeniz'de jeopolitik denklem ve dengeler değiştiren Libya Mutabakatı

Bugün Doğu Akdeniz birbiri ile itilaf içinde olan çok sayıda kıyıdaş devlete ev sahipliği yapmaktadır. Ülkeler, enerji kaynaklarının kullanımı ile aralarındaki husumetin önüne geçmeye çalışmaktadırlar. Bu doğrultuda ülkelerin aralarında yaptığı ikili anlaşmaların yanı sıra bölgedeki enerji stratejisi kapsamında atılan en büyük adım Akdeniz'e kıyısı olan 7 ülkenin Kıbrıs, Yunanistan, İsrail, İtalya, Ürdün, Filistin ve Mısır'ın 2019 yılının başında oluşturdukları "Doğu Akdeniz Gaz Formu"dur. Forumun ile katılımcı ülkeler, hem KKTC hem de Türkiye'yi dışlayarak, bölgesel kaynakların üretimi, tüketimi ve pazarlanması süreçlerinde işbirliği yapmak ve Doğu Akdeniz'i yeni bir enerji üssüne dönüştürmeyi amaçlanmaktadır. Başka bir ifade ile Doğu Akdeniz Gaz Forumu'na katılan ülkeler Türkiye'yi zor durumda bırakarak enerji satrancında mat etmeye çalışmaktadır. Fakat hamle sırası Türkiye'ye gelince, Ankara Doğu Akdeniz'deki bu durumu göz önüne alarak aynı havza içerisinde yer alan Libya hamlesini yapmıştır¹. Böylelikle Türkiye, hem Libya ile deniz sınırını belirlemiş, hem de Doğu Akdeniz'deki egemenlik haklarını hiçe sayan girişimleri engelleyecek tarihi bir adım atmıştır. Böylelikle Marmaris-Fethiye-Kaş kıyı hattı ile Derne, Tobruk ve Bordia hattı birbirine komşu bölgeler olmuştur. En önemlisi de Yunanistan ve GKRY'nin tezleri boşa çıkartılmıştır. Başka bir ifade ile Türkiye, AB ve ABD destekli Yunanistan ve GKRY'nin Doğu Akdeniz atağına Libya ile yapılan mutabakat ile yanıt vermiştir. Ayrıca mutabakat ile Türkiye olası denizalanı kaybının önüne geçmiştir. Anlaşma ile sadece iki ülke arasında deniz yetki şeridi çekilmemiş aynı zamanda bölgede petrol ve doğalgaz arama, tarama ve çıkarma çalışmalarında Türkiye ve Libya söz sahibi olmuştur. Ayrıca bu şerit ile Yunanistan, Güney Kıbrıs ve Mısır arasında kalkan oluşturulmuştur. Bilhassa Deniz Yetki Alanlarını Sınırlandırma anlaşması ile Türkiye bölgedeki planların önüne geçerek ABD ve AB'nin başını çektiği "Şer ittifakının" oyununu bozmuştur.

Bölgesel ve küresel aktörlerin Doğu Akdeniz denklemi içerisindeki mücadelelerini siyasi bir mücadele olduğunu belirtebiliriz. Türkiye BM'nin meşru saydığı Libya Ulusal Mutabakat hükümeti ile yaptığı anlaşma sonrası Yunanistan ve ona destek veren ülkelerin harekete geçmesi bunu doğrulamaktadır. Fakat her ne kadar da Yunanistan ve arkasındaki AB ve ABD gibi aktörler harekete geçmiş olsalar da, adaların deniz yetki alanlarının sınırlı olacağına dair çok sayıda uluslararası yargı kararı, Ankara ile Trablus arasında atılan bu adımı desteklemektedir (İnat, 2019). Türkiye'nin Libya hamlesi ile hem Yunanistan'a, hem GKRY'ne, hem de bölgenin diğer aktörlerine; "eğer Doğu Akdeniz'de oyunu böyle oynamak istiyorsanız, bu da benim oyunum, Doğu

1 *Mevzubahis mutabakat aşığıdaki hususları içermektedir:* Türkiye, Libya'da Ani Müdahale Kuvveti kurulmasına destek verecek, İki ülke ortak tatbikat ve istihbarat paylaşımında bulunacak. Kara, deniz ve hava araçları ile eğitim üsleri tahsis edilebilecek, Ayrıca Ortak Savunma ve Güvenlik İş Birliği Ofisi de kurulabilecektir.

Akdeniz’de bende varım dedi.” Böylelikle Türkiye, “Mavi Vatan” teziyle Doğu Akdeniz’in Türkiyesiz ve KKTC’siz olmayacağını kanıtlamıştır. Bundan sonraki süreçte tarafların bozulan müzakere sürecini yeniden başlaması kaçınılmaz gibi gözükmektedir. Çünkü bugün gelinen noktaya baktığımızda Yunanistan çok zor durumda kalmıştır. Ayrıca ABD ve AB ile Yunanistan, Akdeniz’deki planlarının veya stratejisinin Türkiye tarafından nasıl bozulduğunu görmüştür.

Türkiye’nin Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile 27 Kasım 2019’da iki ülkenin uluslararası hukuktan doğan haklarının muhafazası için “Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakatı” imzalaması, sadece Yunanistan ve GKRY’ni değil ABD ve AB’ni de rahatsız etmiştir. Aynı zamanda da ülke içerisindeki muhalif kesim de anlaşmaya sert tepki göstererek eleştirmiştir. Bu hususta Yunanistan, ABD, AB, Fransa, Almanya gibi ülkelerin Türkiye tepki göstermeleri kendi perspektiflerinde normal karşılanabilir, fakat Türkiye’deki muhalefetin iktidarı “Libya’da ne işimiz var?” gibi sorularla eleştirmesi hiç hoş karşılanacak bir durum değildir. Libya’da ne işimiz var diye eleştirenlere şu cevabı verebiliriz; Birinci olarak Türkiye’nin Libya ile akdettiği mutabakat, Doğu Akdeniz’de hem dengeleri hem de jeopolitik denklemleri değiştirecek öneme sahiptir. Öncelikle Türkiye, Libya ile imzaladığı anlaşma ile genelde Akdeniz özelde Doğu Akdeniz’deki tüm hak ve hukukunun koruma altına almıştır. İkinci olarak Türkiye, KKTC ile yaptığı MEB anlaşması ile anlaşmanın kapsadığı bölgede enerji kaynaklarının çıkarılması ve işletilmesini çok net bir şekilde ortaya koymuş ve Libya ile yaptığı mutabakat ile Türkiye, Kıbrıs’ın batısındaki 200 millik bu alanı tescil ettirmiştir. Üçüncüsü ise daha düne kadar Türkiye ile Yunanistan arasında deniz sınırını belirleyen bir anlaşma bulunmamaktadır. Fakat Yunanistan Ege Deniz’indeki deniz sınırını 6 milden fazla olduğunu ileri sürerek kıta sahanlığını adaları kapsayacak şekilde tanımlamaktadır. Türkiye ise uzun süredir Yunanistan’ın tezine karşı çıkıyordu. Yunanistan’ın tezine göre Atina’nın kara suları Meis ve Rodos adasını içine alacak şekilde Türkiye’nin kıta sahanlığını bölüyordu. Fakat Türkiye ile Libya arasında yapılan mutabakat sonucunda hem Yunanistan’ın tezini tamamen çürütmüş hem de bölgedeki güç dengelerini değiştirmiştir (İncekaya, 2019). Türkiye’nin Libya ile yaptığı mutabakat sadece bölgede dengeleri değiştirmemiş, aynı zamanda da bölgedeki jeopolitik denklemleri altüst etmiştir. Doğu Akdeniz’de enerji kaynaklarının keşfedilmeye başlanmasıyla birlikte bölge sadece ticaret yollarının denetim altına alınması açısından değil, aynı zamanda enerji kaynaklarına hâkimiyet açısından önemini daha da artırmıştır. Dolayısıyla Enerji faktörü, bugün Doğu Akdeniz’in jeopolitik önemini değiştirmiştir. Çünkü bugün bölgede keşfedilen kaynaklar sadece bölge ülkelerinin ilgisini artırmamış, aynı zamanda uluslararası aktörler ve kuruluşlarında bölgeye ilgi duymasına neden olmuştur. Dolayısıyla bölgede etki kurmak isteyen devletlerin sayısı artmış ve Doğu Akdeniz bölgesi küresel güçlerin çatışma alanı haline dönüştürülmüştür.

Konuya Kıbrıs üzerinden enerji bağlamında bakıldığında, bölgedeki gerek sahil devletler, gerekse uluslararası aktörler ve şirketler dış politikalarını ya enerji arzının karşılanması ya da pazar ihtiyaçlarını gidermek üzere formüle ettikleri görülmektedir. Fakat bugün GKRY’nin uzlaşmaz tavrından dolayı Kıbrıs sorunu çözülememektedir. Kıbrıs sorununun çözülememesi bütün Akdeniz Havzası’nı olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla bölgede sınırı olan devletler ya birilerini baypas ederek ya da ikili veya çok katımlı ittifak oluşturup Kıbrıs üzerinden bölgede hâkimiyet kurmaya çalışmaktadır. Ayrıca bölgedeki aktörler, bölgede daha fazla kaynağa sahip olma arzusu ile deniz yetki alanı genişletmek istemektedir. Bu nedenle aktör devletlerin farklı argümanlar ortaya koyarak çeşitli hamleler yapmaya çalıştıklarını ifade edebiliriz. Bu hususta KKTC’nin Ekonomi ve Enerji Bakanı Hasan Taçoy, Ankara ile Lefkoşa arasında doğalgaz boru hattı projesinin kurulmasını gündeme getirmiştir. Hasan Taçoy, bu boru hattı projesinin çift yönlü olması gerektiğini savunarak, bir taraftan Türkiye’den KKTC’ye doğalgaz transferi yapılırken diğer taraftan da Akdeniz’de bulunan doğalgazın KKTC ve Türkiye üzerinden Batı’ya götürülebileceğini belirtmiştir (Sağsen, 2019). Bu açıklamanın hemen sonrasında Türkiye’nin Libya ile mutabakat yapması, hem Batılı ülkeler hem de sahil devletleri tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Hatta Ankara’nın bu hamlesi, Doğu Akdeniz’in jeopolitiğini köklü bir şekilde değiştireceği düşüncesiyle sahil devletleri ve uluslararası aktörleri tedirgin etmiştir.

Bilhassa Kıbrıs açıklarındaki endişelerin ve sorunun kaynaklarından birisi Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynaklarının nasıl pazarlanacağı ve hangi yollar ile Avrupa'ya taşınacağıdır. Bu doğrultuda yapılan tartışmalarda dile getirilen ortak çözüm, Doğu Akdeniz'deki doğalgazın en az maliyet ile Avrupa'ya taşınması ancak Türkiye üzerinden olacağı yönündedir. Çünkü Yunanistan ve İtalya üzerinden doğalgaz boru hattı inşa edilmesinin oldukça maliyetli olacağı hesaplanmaktadır. Fakat Yunanistan, GKRY ve İsrail, bu önerinin Türkiye'ye bağımlılığı artıracığı ve Ankara'yı güçlendireceği endişesiyle karşı çıkmaktadır. Zira Türkiye açısından en önemli konulardan biride enerji kaynaklarının naklidir. Türkiye bulunduğu konumu itibariyle bir enerji geçiş noktasıdır. Hatta Türkiye bu konuda pek çok boru hattına ve avantaja sahiptir. Bu nedenle gazın Avrupa'ya taşınması için jeostratejik öneme sahip güzergâhları mevcuttur. Türkiye bunu taraflara sürekli iletirken, aslında Türkiye'nin güvenli bir yol olduğu da vurgulamaktadır. Tatbiki Doğu Akdeniz'deki gazın Avrupa'ya en güvenli ve uygun maliyetli olarak taşınması, Türkiye güzergahlarından geçirilmesiyle mümkündür. Ama bölgede ayak sürüten ülkeler var. Durum böyle olunca da mücadelenin enerjinin ötesine geçtiği görünmektedir.

Eğer Doğu Akdeniz'de doğalgaz çıkartılacak ise bu çıkartılan gaz bir şekilde Avrupa'ya taşınması gerekmektedir. Dolayısıyla da Doğu Akdeniz'de çıkartılacak enerjinin dünya pazarına taşınmanın alternatif yolları bölgedeki aktörler tarafından konuşulmaktadır. Bu alternatiflerden bir diğeri ise Doğu Akdeniz'den tutun Ege boyunca Yunanistan üzerinden taşınmasıdır. Fakat bu güzergâh maliyet bakımından değerlendirildiğinde pekte anlamlı görülmektedir. Burada iki tane alternatif yol karşımıza çıkmaktadır; Bunlardan birisi, doğrudan doğalgaz boru hattı, diğeri ise boru hatları ile Türkiye üzerinden Avrupa pazarına taşımak. Burada en ucuz maliyete sahip olan güzergâh Türkiye üzerinden dünya pazarına taşınması olarak görülmektedir. Fakat aktörler pazara taşınacak doğalgazın en ucuz Türkiye üzerinden olacağını hesabını yapmış olmalarına rağmen araya politik mevzuların girmesiyle birlikte Yunanistan, Güney Kıbrıs ve diğer aktörler East-Med Projesi'ni gündeme getirmişlerdir. Her ne kadar Yunanistan ve East-Med Projesi'nin tarafları bu projeyi gündeme getirip aralarında uzlaşma sağlamış olsalar da mali açıdan değerlendirildiğinde bu projenin işlerlik kazanması çok zor görünmektedir. Fakat bu proje, siyaseten AB tarafından Türkiye'ye karşı tehdit unsuru olarak desteklenmiş olsa da gerçeklik kazanmamıştır. Çünkü Türkiye'nin mevcut jeopolitik konumu ve özellikle Libya ile imzaladığı mutabakat, AB'nin ve ortaklarının doğalgazın Avrupa'ya taşınması için Türkiye'ye muhtaç olduklarını bir kez daha ortaya koymuştur. Burada uygulamaya çalıştıkları senaryo aslında, hem rezervlerin paylaşılması hem de bulunan gazın taşınması sırasında Türkiye'yi en minimum kazanca razı etmek olduğunu ifade edebiliriz.

Büyük güçlerin Doğu Akdeniz ile ilgili olarak kendi stratejilerini hayata geçirirken Türkiye'yi hesaba katmadıkları görülmektedir. Hatta AB ve ABD gibi güçler Türkiye'yi başka bir güce yaklaşıp, o güç ile işbirliği yapmaması için tehditlerde bulunmaktadırlar. Türkiye ise özellikle Batı'nın ekonomik ambargo ve yaptırım gibi tehditlerine karşı boyun eğmeden hem Ortadoğu'da hem de Doğu Akdeniz'de kendi imkânları ile mücadele etmektedir. Bugün Türkiye, Deniz Kuvvetleri'nin koruması altında kendi sismik arama ve sondaj gemileri ile Doğu Akdeniz'de aktif olarak arama faaliyetlerini sürdürmektedir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de sahada olması ve hidrokarbon enerji kaynakları arama faaliyetleri gerçekleşmesi, AB ve ABD'yi rahatsız etmiş Brüksel ve Washington yönetimlerinin sert eleştirilerine maruz kalmasına neden olmuştur. Fakat Türkiye tehditlere ve tepkilere rağmen sondaj faaliyetlerine devam etmektedir. Hatta Türkiye, Batı'nın tehditlerine rağmen önemli bir hamlede bulunarak Libya Ulusal Hükümeti ile MEB Mutabakatı yapmıştır. Libya hamlesi ile Türkiye, gerek Doğu Akdeniz'de siyasi politikalar ile uluslararası hukuka aykırı hareket eden sahil devletleri, gerekse ABD, AB ve Rusya gibi aktörlerin, beklemedikleri yerden hamle yaparak planlarını bozmuştur. Başka bir ifade ile Türkiye'nin BM'nin resmi olarak tanıdığı, Libya Ulusal Hükümeti ile yaptığı MEB Mutabakatı Doğu Akdeniz'de hem jeopolitik dengeleri hem de küresel denklemleri ciddi anlamda bozmuştur.

Türkiye, Libya mutabakatı ile Doğu Akdeniz'de jeopolitik dengeleri değiştirecek önemli bir hamle yaparak bölgede siyaseti belirleyecek inisiyatif almıştır. Böylelikle Doğu Akdeniz için öngörülen klasik hipotezlerde yıkılmıştır. Ayrıca mutabakat ile birlikte Türkiye'nin bölgede, bölge ülkeleri ile anlaşma yapmadığı tezi çürütüldüğü gibi KKTC ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de hukuki ve siyasi açıdan dışlanamayacağı gerçeği ortaya konulmuştur.

BM Deniz Hukuku Sözleşmesi, devletlerin deniz yetki alanlarının sınırlandırılması ve denizlerin su altı ve su üstü kaynaklarının kullanımı ile ilgili olarak adil ve hakkaniyete uygun olarak paylaşılmasını öngörmektedir. Fakat Doğu Akdeniz’e sahil devletlere baktığımızda, devletler hakkaniyet, hakça çözüm, oransallık ve kapatmama ilkeleri ihlal edildiği görülmektedir. Bu hususta Libya Mutabakatına kadar en çok mağdur edilen Türkiye ve KKTC devletleri olmuştur. Bilhassa Yunanistan, Girit’ten Meis Adası’na kadar uzanan bölgeyi tek bir sahil şeridi olarak kabul ederek uzun bir süre Türkiye’nin deniz sınırını ihlal etmiştir. Türkiye ise Yunanistan’ın bu girişimini uluslararası hukuk ihlali olduğu gerekçesi ile sert tepkiler göstererek, ana kararlar arasında MEB alanı Türkiye, Mısır ve Libya ile birlikte belirlenmesi gerektiğini savunmuştur ve savunmaya devam etmektedir. Ayrıca GKRY’nin adadaki Türkleri yok sayarak Doğu Akdeniz’de çok uluslu şirketlere arama tarama yapması için ruhsat vermesi Türkiye ve KKTC’nin sert tepkisine neden olmuştur. Çünkü GKRY adadaki Türk halkını ve egemen bir devlet olarak KKTC’nin eşit haklarını göz ardı ederek adanın geneli adına diğer devletlerle anlaşma imzalamaktadır. Burada şunu belirtelim ki, hem Yunanistan, hem de GKRY, Kıbrıs Adası üzerinde iki egemen bağımsız devletin bulunduğunu kabul etmesi gerekmektedir. Çünkü bugün KKTC egemen bir devlettir ve dolayısıyla adanın güneyinde bulunan Rumlar kadar Kıbrıs adası üzerinde eşit haklara sahiptir. Dolayısıyla Rum yönetimi adanın bütünü adına tek imza yetkisine sahip devleti değildir. Bu hukukta yetki aşımı olarak kabul edilmektedir. Bu hususu Türkiye pek çok kez BM gündemine taşımış olmasına rağmen BM’den GKRY’ni caydıracak hiçbir karar çıkmamıştır.

Bu çerçevede Türkiye, girişimlerinden ve tepkilerinden her hangi bir sonuç alamaması üzere, Doğu Akdeniz’de oynanan bütün oyunları bozacak hamleyi yapmak zorunda kalmış ve Türkiye Doğu Akdeniz’deki ikinci deniz yetki alanlarını sınırlandıran Libya Mutabakatını imzalamıştır. Mevzubahis mutabakat sadece iki ülke arasında deniz sınırını belirlememektedir, aynı zamanda da mutabakat aşağıdaki hususları içermektedir: Türkiye, Libya’da Ani Müdahale Kuvveti kurulmasına destek verecek, İki ülke ortak tatbikat ve istihbarat paylaşımında bulunacak. Kara, deniz ve hava araçları ile eğitim üsleri tahsis edilebilecek, Ayrıca Ortak Savunma ve Güvenlik İş Birliği Ofisi de kurulabilecektir (Kısacık ve Erenel, 2019, s.54). Mutabakatın Türkiye açısından genel önemine bakıldığında; her şeyden önce Türkiye, Doğu Akdeniz’de yeni kıta sahanlığını ve MEB sınırlarını garanti altına alarak Yunanistan’ın GKRY ve Mısır ile imzaladığı deniz yetki anlaşması hukuki olarak önemi yitirmiştir. Ayrıca Türkiye’nin 2004 yılında Birleşmiş Milletlere bildirdiği Batı sınırlarının koordinatları Libya anlaşması ile hukuki olarak tescillenmiş oldu. İkinci olarak Türkiye bu yeni hukuki hamlesiyle, Yunanistan-GKRY-Mısır üçlüsünün deniz hukuku genel ilkeleri ve BM’ye aykırı olarak ihdas etmeye çalıştığı, Doğu Akdeniz’de 533 deniz mili uzunluğa sahip Anadolu kıyılarını ve KKTC’nin haklarını ağır şekilde ihlal eden sözde MEB hattını Batı ekseninde delmek suretiyle, tarihi bir başarı elde etmiştir. Üçüncü olarak Türkiye, Libya ile deniz sınırı komşusu olmuş ve Libya Mutabakatına benzer MEB anlaşmalarının İsrail ve Mısır yönetimleri ile yapabileceğinin mesajını vermiştir (Çaşın, 2019). Ayrıca Türkiye Libya Mutabakatı ile Doğu Akdeniz’de kendisinin dâhil olmadığı hiçbir oluşuma ve oldubittilere izin vermeyeceği “Mavi Vatan” tezini ortaya koymuştur.

Sonuç ve Değerlendirme

Doğu Akdeniz, dünya deniz taşımacılığının önemli bir geçiş noktasındadır. Ama bölgede bulunduğu iddia edilen enerji rezervleri bölgenin önemini daha da artırmaktadır. Dolayısıyla Doğu Akdeniz’deki enerji rezervleri potansiyel bölge ülkelerinin yansıra dünyanın önde gelen şirketlerinin ve enerji ihtiyacı yüksek devletlerin de dikkatini çekmektedir. Bu durum bölgeyi yeni bir mücadele ve yeni bir kriz alanı haline getirmiştir.

Bugün Doğu Akdeniz’deki tüm aktörlerin çeşitli politikalar ve ittifaklar peşinde olduğu görülmektedir. Bu çerçevede konu bölge ülkeleri açısından üç boyutlu; Kıbrıs sorunu, uluslararası hukuk ve enerji güvenliğidir. Ancak Türkiye ve KKTC’nin içinde olmadığı, bölgeden çıkan petrol ve doğalgazın dengeli dağıtılmadığı ve en uygun şekilde Avrupa pazarına taşınmadığı sürece bölgede kalıcı bir çözüm bulunması zor görünmektedir. Bölgenin ortak güvenliği, yaşanan itilafların sona ermesi ve Akdeniz’in bir barış gölüne dönüşmesi için en uygun çözüm uluslararası hukuktan kaynaklanan hakların kullanılmasıdır. Bugün Türkiye ve Kıbrıslı Türkler Doğu Akdeniz’de bunun mücadelesini vermektedir.

Bölgede, Türkiye'nin ve KKTC'nin içinde olmadığı bir denklemin kurulamayacağı açıktır. Bölgede hem Kıbrıs Türkünün siyasi iradesi, hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgedeki mevcudiyeti ve aktör oluşu göz ardı edilemez ve dışarıda bırakılamaz. Türkiye şu karamsarlığa kapılmamalıdır; Örneğin son dönemlerde Türkiye'de bazı kesimlerde şöyle bir yaklaşım var; "Bütün dünyayı karşımıza aldık. " Bu karamsarlığa kapılmak yersiz ve gereksizdir. Bir kere ABD'nin bu bölgeye dair ulusal menfaatleri ile Rusya'nın menfaatleri birbiriyle örtüşmemektedir. Aynı zamansa da ABD ve AB'nin de menfaatleri bire bir örtüşmemektedir. Bu bölge bir tarafta KKTC ve Türkiye Cumhuriyeti var diğer taraftan da onların karşısında diğerleri var diye bir şey yoktur. Burada her devletin ve her şirketin belli bazı menfaatleri vardır. Bunların ne oranda örtüştüğünü dikkate alarak bir oyun kurmak gerekmektedir.

Her şeye rağmen Türkiye, bölgedeki kaynakların daha adil ve uluslararası hukuka uygun pay edilmesi hususunda çağrılarını devam ettirmektedir. Türkiye'nin bu çağrı karşılık bulursa o zaman uluslararası hukuk normları üzerinden değerlendirme yapılması mümkün olabilecektir. Fakat bölge aktörleri bugün böyle bir düzlemde değildir. Bugün her bir aktör kendi inisiyatifi ile fiili durumlar yaratarak kendini koruma ve maksimize etme peşindedir. Dolayısıyla Bölgedeki bu fiili durum uzun bir süre böyle devam edecek gibi görünmektedir. Belki kısa vadede bölgedeki tansiyon biraz düşüp sonrasında tekrar artabilir. Ne zaman bölgedeki aktör devletler akılsel davranır, bölgenin tüm aktörleri dâhil edilerek yetki sınırlandırması yapılacağına farkına varırsa, belki o zaman sağlıklı bir masa kurulur ve bu masada diplomasi ve barışçıl yöntemlerle hakkaniyet ve uluslararası hukuk prensipleri çerçevesinde Doğu Akdeniz'deki sorunlara bir çözüm yolu bulunabilir.

Fakat bugün karşımızda çok yönlü bir Doğu Akdeniz resmi bulunmaktadır. Türkiye ise bu resmin farkında olduğundan dolayı her türlü enstrümanı kullanmak zorundadır. Tabi bunu yaparken de Türkiye, uluslararası hukuk dışına çıkılmaması için büyük çaba sarf etmektedir. Zaten Doğu Akdeniz'deki bugünün mücadelesi belli bir sahada iki devlet arasındaki mücadele değildir. Tam tersi pek çok devletin birbirlerine karşı mücadelesidir. Bu mücadele karşısında Türkiye ve KKTC uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını kullanmak ve AB ve ABD'nin tepkilerine rağmen geri adım atmamakta ve haklarını alıncaya kadar da geri adım atmayacaktır ve atmamalıdır.

Kaynakça

- Ametbek, D. (2020). Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki Tutumu, ANKASAM, <https://orsam.org.tr/tr/dogu-akdenizde-turkiye-rusya-is-birligi-ve-libya-krizinin-ekonomi-politigi/>, (Erişim Tarihi: 20.04.2020).
- Bayrak, Y. (2019). Doğu Akdeniz Bağlamında Rusya, TESPAM, <https://www.tespam.org/dogu-akdeniz-baglaminda-rusya-yahya-bayrak/>, (Erişim Tarihi: 20.04.2020).
- Bigaç, O. (2019). Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikası, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan, s.1.
- Birsel, H. & Duman O. Ö. (2015). Kıbrıs ve Doğu Akdeniz Enerji Sorunları, Uluslararası Tarih kongresi, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke, s.8.
- Can, F. (2019). Doğu Akdeniz'de Ne Kadar Doğalgaz Rezervi Var?, Euronews, 31.12.2019, <https://tr.euronews.com/2019/12/31/dogu-akdeniz-ne-kadar-dogalgaz-rezervi-var-en-buyuk-payi-hangi-ulkeler-alacak>, (Erişim Tarihi: 05.03.2020).
- Çakır, R. (2011). 2000'lerden İtibaren Doğu Akdeniz'de Enerji Alanında Yaşanan Gelişmelerin Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Sorunlarına Etkisi?, Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011, s. 28.
- Çaşın, M. H. (2019). Türkiye-Libya anlaşmasının hukuki ve stratejik boyutları, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-libya-anlasmasinin-hukuki-ve-stratejik-boyutlari/1668270>, (Erişim Tarihi: 08.01.2020).

- Ercümen, M. A. (2016). "Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti, İnsani Ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Araştırma Rapor No.23, İstanbul.
- Güler, G. (2019). Türkiye, AB ve Rusya'nın Son Süreçteki Doğu Akdeniz Politikası, Türkiye Uluslararası ilişkiler Ve Strateji Merkezi, 15.09.2019, <http://turksam.org/turkiye-ab-ve-rusyanin-son-surecteki-dogu-akdeniz-politikasi>, (Erişim Tarihi:06.03.2020).
- Güneş, M. & Arslan T. (2018). Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı, *International Journal of Humanities and Education*, 4(4), 32-60.
- İnat, K. (2019). Doğu Akdeniz Sorununun Nedenleri ve Türkiye'nin Politikası, <https://www.setav.org/dogu-akdeniz-sorununun-nedenleri-ve-turkiyenin-politikasi/>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).
- İncekaya, G. (2019). Libya ile varılan anlaşma Doğu Akdeniz'de dengeleri değiştirecek <https://www.aa.com.tr/tr/libya/libya-ile-varilan-anlasma-dogu-akdenizde-dengeleri-degistirecek/1662149>, (Erişim Tarihi: 04.04.2020).
- Kedikli, U. & Çağlayan, Ö. (2017). Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in Önemi, *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2017(1), 120-138.
- Kısacık, S. & Erenel, F. (2019). Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında, Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation- PESCO) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği- Türkiye İlişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak, *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2(1), 54.
- Özbeç, H. G. (2018). Kıbrıs'ın Afrodit'i İsrail'in Leviathan'ı Mısır'ın Zohr'u, Gerçek Hayat, 05.03.2018, <http://www.gercek hayat.com.tr/dunya/kibrisin-afroditi-israilin-leviathani-misirin-zohru/> (Erişim Tarihi: 05.03.2020).
- Özdemir, Ç. (2018). Rusya'nın Doğu Akdeniz Stratejisi, *SETA ANALİZ*, 230, 1-16.
- Özkan, A. (2018). Doğu Akdeniz Rusya'nın Hâkimiyetine Giriyor, T24, <https://t24.com.tr/yazarlar/akdogan-ozkan/dogu-akdeniz-rusyanin-hakimiyetine-giriyor,20977>, (Erişim Tarihi: 20.04.2020).
- Sağsen, İ. (2019). Türkiye-Libya anlaşması: Doğu Akdeniz'de jeopolitik denklem değişiyor <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-libya-anlasmasi-dogu-akdeniz-de-jeopolitik-denklemdogusuyor/1661248>, (Erişim Tarihi: 07.04.2020).
- TRT HABER, (2019). Dış İşleri Sözcüsü Aksoy'dan AB'ye Libya Mutabakatı Tepkisi, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/disisleri-sozcusu-aksoydan-abye-libya-mutabakati-tepkisi-446501.html>, (Erişim Tarihi: 05.03.2020).
- Varlı, İ. (2018). Leviathan'dan Afrodit'e Doğu Akdeniz'de Enerji Savaşı", Birgün, <https://www.birgun.net/haber/leviathan-dan-afrodite-d-akdeniz-de-enerji-savasi-231128>, (Erişim Tarihi:05.03.2020).
- Yeni Şafak, (2020). İsrail' Yavuz'la Mesaj, <https://www.yenisafak.com/gundem/israile-yavuzla-mesaj-3522446>, (Erişim Tarihi:05.03.2020).
- Yorulmaz, R. (2019). Doğu Akdeniz'de Yeni Denklemler, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, <https://orsam.org.tr/tr/dogu-akdenizde-yeni-denklemler/>, (Erişim Tarihi: 07.03.2020).
- Yorulmaz, R. (2020). Doğu Akdeniz'de Türkiye- Rusya İş Birliği ve Libya Krizinin Ekonomi Politikası, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, <https://orsam.org.tr/tr/dogu-akdenizde-turkiye-rusya-is-birligi-ve-libya-krizinin-ekonomi-politigi/>, (Erişim Tarihi: 20.04. 2020).